

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 41

Заснований в 1996 році

Рівне – 2008

ББК 74.20

О - 59

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 41. — Рівне: РДГУ, 2008. — 217 с.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної допомоги особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 31. 10. 2008 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2008

2. Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Детермінація моральної поведінки дітей когнітивно-мотиваційними змінами моральної свідомості // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки РДГУ. – Рівне: РДГУ, 2004. – Вип. 30. – С. 26-30.
3. Бех І.Д. Молодший школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин // Початкова школа. – 2000. - №5. – С. 1-3.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Педагогика, 1968. – 120 с.
5. Выготский Л.С. Собрание сочинений. – Т.3. – М.: Наука, 1983. – 502 с.
6. Дробницкий О.Г. Понятие морали. Историко-критический очерк. – М.: Наука, 1974. – 392 с.
7. Заброцький М.М. Основи вікової психології. – Тернопіль: БОГДАН, 2004.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 303 с.
9. Макаренко А.С. О воспитании: Сборник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 414 с.
10. Мухина В.С. Возрастная психология. – М.: Академия, 2000. – 142 с.
11. Павелків Р.В. Експериментальне вивчення особливостей самостійності сучасних молодших школярів // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2005. – Вип. 32. – С. 76-80.
12. Павелків Р.В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2003. – Вип. 26. – С. 6-10.
13. Павелків Р.В. Особистісна норма як структурний компонент моральної свідомості та самосвідомості // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2004. – Вип. 30. – С. 23-26.
14. Рубинштейн С.Л. Избранные философско-психологические труды: Основы онтологии, логики и психологии / Отв. ред. А.В. Брушлинский, В.А. Кольцова. – М.: Наука, 1997. – 462 с.
15. Субботский Е.В. Формирование морального действия // Вопросы психологии. – 1979. - №3. – С. 47-55.
16. Узнадзе Д.Н. Теория установки. – Москва-Воронеж, 1997. – 448 с.
17. Холина Н.А. Развитие у дошкольников морального выбора в условиях воображаемого действия: Дисс...канд. психол. наук: 19.00.07. – Б. г., б м. – 213 с.
18. Холмогорова В.М. Психологические условия нравственного развития дошкольника: Дисс... канд. психол. наук: 19.00.13. – М., 2001. – 178 с.

Резюме. В статье исследуется вопрос интеграции детского воображения и его производного – поведения, которое соответствует общественной морали; осуществляется теоретический анализ этой проблемы. Раскрыта сущность представлений учащихся младшего школьного возраста о собственном поведении, учитывая поступки, анализируется уровень внутреннего стремления ребенка действовать согласно требованиям морали. При этом поступок рассматривается в качестве индикатора действительности личности, внешнего воплощения эмоциональных переживаний.

Summary. In this article the issues concerning the integration of the childish ideas with their derivatives (behavior which corresponds to the norms) are investigated, and the theoretical analysis of the stated problem is carried out. Moreover, the author reveals the essence of ideas of the junior schoolchildren about their own behavior through their deeds, the level of the inner aspiration of the children to act in accordance with moral demands is analyzed. Furthermore, the doings are represented as the indicator of the efficient personality, outer realization of the emotional feelings.

УДК 159.9018.2-057.874:37

Н.О. ХУПАВЦЕВА

ДІАЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Резюме. В даній статті розкрито психологічний зміст поняття “діалог”; охарактеризовано напрями гуманізації освіти у навчальному процесі, що сприяють розвитку суб'єктності учнів; описано необхідні складові розвитку суб'єктності школярів у навчальному процесі.

Ключові слова: діалог, діалогічна взаємодія, суб'єктність особистості, субординативний діалогізм, координативний діалогізм, особистісно-рефлексивний діалогізм.

Проблема розвитку суб'єктності школярів ще не отримала достатнього експериментального опрацювання в науково-психологічних дослідженнях. Роль особистісного начала розуміється лише як опосередкована якість сприйняття художнього твору емоційним світом учня. Лише в окремих дослідженнях суб'єктності вона ставиться в залежність від здатності школярів робити предметом осмислення зміни, які відбуваються в них самих під впливом художнього твору. Але і в даних дослідженнях учні не виступають предметом осмислення як суб'єкти продуктивної діяльності, як суб'єкти мислення.

Кардинальний шлях гуманізації освіти, на якому знаходиться сучасна школа, передбачає, що орієнтація на розвиток особистості повинна поєднуватися з прилученням її до національної та світової культури, але не просто до вже готових результатів, а до “діалогічного за своїми механізмами процесу її творіння”.

Тому вчитель на уроках повинен залучати учнів в процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії, під час спілкування орієнтувати школярів на діалогічні відносини співбесідників.

Проблема діалогічного підходу в освіті є особливо актуальною саме зараз, коли потрібен принципово новий підхід до організації навчального процесу, розроблення нових методів та технологій навчання, які задовольняли б потреби сьогодення.

Тому метою нашої статті стало – на основі аналізу основних аспектів діалогічного підходу в освіті охарактеризувати необхідні складові розвитку суб'єктності школярів у навчальному процесі.

Завданнями нашої статті є:

- 1) розкрити психологічний зміст поняття “діалог”;

2) охарактеризувати напрями гуманізації освіти у навчальному процесі, що сприяють розвитку суб'єктності учнів.

Проаналізуємо, як розглядається поняття “діалог” в психологічній літературі. Г.М.Кучинський визначає діалог “не просто як взаємодію суб'єктів за допомогою мовлення, а взаємодію різних смислових позицій, що вони розвивають” [7, с.12]. Це передбачає різницю між зовнішнім діалогом (різні думки висловлюються двома суб'єктами) та внутрішнім (різні точки зору належать одній особі) [6].

Вивчення Діалогу як взаємодії різних смислових позицій пов'язане з філософськими та культурологічними ідеями. Новий “образ” діалогу з'являється в роботах Мартіна Бубера, М.М.Бахтіна, Ганса Гадамера, В.С.Біблера та інших.

В основу своєї концепції “логіки діалогу” В.С. Біблер поклав, зокрема, такі вислови: І.Канта – “Мислити – це означає говорити з самим собою... тобто внутрішньо (через репродуктивну уяву) чути самого себе”, – та Л.С.Виготського. – “Справжнє своє буття мова знаходить лише в діалозі... Слово вмирає у внутрішньому мовленні, породжуючи думку.” У внутрішньому діалозі, за В.С.Біблером, здійснюється кругообіг текстів, їх поліфонія, контрапункт, а не просто існування. Цей постійний розвиток перебудовує всю “діалогіку” в цілому, де формується новий діалог, нові “діючі обличчя” внутрішньої суперечки. Кожна людина тією мірою, якою вона творчо мислить, здійснює своє мислення у внутрішньому, мисленному діалозі з самим собою, причому цей діалог може являти собою зіткнення радикально різних логік мислення .

В.С.Біблер, враховуючи досвід філософів XIX століття, підходить до вивчення діалогу дещо по-новому, за першооснову взявши саме “дію на самого себе”, яку проігнорувала філософія XIX століття. Для доказу, вважає В.С.Біблер, необхідні дві особи. Тому мислитель уявляє собі свого Двійника: він сам собі висловлює протиріччя, сам їх усуває – і тільки тоді думка вважається доведеною. Тому там, де є тільки монологіка, там немає можливостей для логіки взагалі та для логіки творчості зокрема. Тому для того, щоб зрозуміти логіку реального, “живого” мислення (діалогіку, творчу логіку), необхідно відповісти на два запитання:

1. Що необхідно зробити для того, щоб логічно відтворити “Ти” в “іншому Я” мого власного мислення (але відтворити не в якості Двійника, а як Співрозмовника)?

2. Як можна відтворити “досвід”, “буття” в умогляді?

Відповідаючи на ці два запитання, В.С.Біблер підійшов до ідеї “багатомісного” суб'єкта творчого мислення, до необхідності логічно показати структуру та форму руху теоретичної думки, логіку “замикання на собі” творця цієї думки, логіку спілкування з самим собою, “логіку” його підготовленості до творчості [3].

Дуже давно існувала традиція розуміти творчий інтелект людини, якщо говорити мовою Кантора, як “логічну множинність” здібностей. Вже в елліністичній, а потім і в середньовічній філософії розглядалися, зокрема, такі пізнавальні здібності, як “розсудок” – здібність послідовно вести дедуктивну та індуктивну лінію роздумів, “інтуїція” – як здібність внутрішнього синтезу, бачення “очима розуму”. Тому в діалогах Миколая Кузанського монологічність та контроль за думкою свідомо віддаються в руки розсудку .

Якщо в діалогах Миколая Кузанського глибоко аналізується Розум людини, а філософські роздуми В.С.Біблера дозволяють зрозуміти логіку реального, “живого” мислення, то ієрусалимський філософ Мартін Бубер розробляв уявлення про “зустріч”, “діалог” “Я” і “Ти” як абсолютно рівноцінних суб'єктів. Центральна ідея філософії М.Бубера – буття як діалог між Богом та людиною, людиною та світом. Філософ робить висновок, спираючись на існуючу біблійну традицію: життя людини проходить в діалозі з іншими людьми, подібними йому. Цей діалог – творчий, “рятивний”, якщо він здійснюється згідно із заповідями про мораль та любов. Саме в такому діалозі виявляється і життєвість самого Бога [3].

У праці “Я і Ти” М.Бубер піднімає проблему людських відносин. Людина, на думку Бубера, нічого не може сказати про себе, поки не співвіднесе себе з “Іншим”. Відкриття Бубера – ідея абсолютної рівноцінності “Я” і “Ти”. До цієї думки підійшли В.Г'єте та М.Бахтін, але М.Бубер розробив уявлення про “зустріч”, “діалог” більш докладно [4].

Діалог, як вважає М.М.Бахтін, передбачає наявність в людині, в культурі ціннісно-смислового архітектонічного центру, навколо якого розташовано багато мовленнєвих і не висловлених в слові, емоційно звучних чи “підтекстово” виникаючих інтонаційних тональностей; їх взаємодія відбувається при зустрічі різних свідомостей та ціннісних структур людини і культури. Діалог – це завжди погодження-непогодження, розуміння-нерозуміння, “говоріння”–“неговоріння”. Діалог передбачає повернення на своє місце, в свою ціннісну систему, яка має здатність збагачувати іншу систему (пізнання), допомогти їй (етичний вчинок), побачити цілісно, завершено, з позиції ззовні (естетичне відношення) .

Зрозуміти світ, вважає М.Бахтін, можна тільки як подію співіснування “Я” та “Іншого”, – і тоді є можливою ціннісна позиція ззовні від мене як естетична умова. Світ для філософа наповнений голосами, сторонніми словами, емоційними інтонаціями, мовчанням, яке розмовляє, тим, що усвідомлюється та не усвідомлюється. Це діалогічний світ культури та людини в ньому – ціннісно значущої незалежно від соціального статусу, інтелектуального розвитку. Спіраючись на відкриття Достоєвського, М.Бахтін показує, що людське “Я” в кожний даний момент не співпадає з самим собою; діалог відбувається між зонами завершення та незавершення, відкритого для обміну думками . Але людина діалогізує не тільки з собою: “Я” існує завдяки “Іншій” людині, її очам, вухам, оцінкам. Від іншого, як вважає Бахтін, людина отримує ім'я, інтонацію, емоційно-ціннісну тональність: “Свідомість людини пробуджується укутаною свідомістю іншого”. Але “Я” не “розчиняється” в іншій людині, не просто з'єднується з нею на рівні почуттів: між суб'єктами повинен існувати міжсуб'єктний простір чи відносна відстань. Жити – це не значить персоніфікувати себе, чи, навпаки, розчинятися в колективі: “Жити – значить брати участь у діалозі – запитувати, прислуховуватись, відповідати, погоджуватись і т.д. В цьому діалозі людина бере участь вся та всім життям: очима, губами, руками, душею, духом, усім тілом, вчинками. Вона вміщує себе в слово, і це слово входить в діалогічну матерію людського життя, в світовий симпозиум”. Таким чином людина пізнає і себе, персоніфікується.

Центральна естетико-психологічна ідея М.М.Бахтіна – це, насамперед, позиція “позазнаходжуваності” по відношенню до предмета художнього зображення, що включає в себе “досвід вживання”, внутрішнього злиття з предметом і, в той же час, дозволяє охопити його в цілому “зі свого місця в бутті” та “одягнути” в “зовнішню значущу плоть” – виразну художню форму, що розкриває свою внутрішню сутність кожним власним моментом існування. У своїй філософії вчинку Бахтін розвиває думку, що світ культури, який належить конкретній живій людині як “готове” абстрактно-смислове ціле, існує так, “якби мене не було”, сам по собі не включає для людини “повинності” мислити та діяти у відповідності до цих загальнозначущих цінностей наукового, естетичного, соціального плану. Відповідно до цих цінностей, необхідно, щоб людина сама відчула та сприйняла акт “вільного та відповідального віднесення” до тих чи інших галузей культури – до “свого єдиного життя”. Тоді теоретично значущі цінності культури, здається, спалахують від “свічки” індивідуальної та

неповторної людської сутності, “культурне відтворюється в живому”, та людина “зі свого місця в бутті” вносить щось нове і в культуру [2].

Таким чином, пояснюється центральне завдання психології творчості: досягнути того, щоб творче Я людини мало змогу впізнати в тих чи інших галузях культури самого себе та своє можливе майбутнє, і мало бажання прилучити їх до свого власного життя. Тоді і конкретні психолого-педагогічні технології, створені на основі ідей Л.С.Виготського, М.М.Бахтіна, В.С.Біблера, будуть застосовуватися в повну силу як головний засіб актуалізації творчих можливостей людини.

Культура – це, передусім, діалогічне спілкування. М.М.Бахтін у своїх працях говорить про діалог народів, націй, культур, про їх взаєморозуміння, що засноване на єдності людства і культур, які розкриваються на рівні “великого часу”. Культура може тільки тоді входити в діалог, коли з’являються нові питання, що формулюються інакше, ніж культура поставила їх самій собі. В цьому великому діалозі культура відкриває свої сторони та глибини, невідомі їй самій. Без таких питань, які ідуть із інших культур, як і в спілкуванні “Я” та “Іншого”, не може виникнути діалогу та творчого розуміння. Якщо відбувається “зустріч” двох культур (за М.М.Бахтінін), вони “не зливаються і не змішуються, кожна зберігає свою єдність та відкриту цілісність, але вони взаємно збагачуються” [2].

В.С.Біблер зазначає, що, наприклад, антична культура продовжує жити і в наступні століття, практично кожна культура розвивається у логічному та змістовному діалозі з іншими [3]. Стосовно української культури, підкреслює Г.В.Згурський, її неможливо зрозуміти, якщо не враховувати її взаємодію з іншими культурами – античною, візантійською, російською, білоруською, польською, литовською, німецькою, єврейською, вірменською тощо.

Всі перераховані моменти безпосередньо стосуються освіти, і, насамперед, літературної освіти, тому що саме в текстах художньої літератури культура представлена в найбільш концентрованому вигляді, саме вони допомагають бачити культуру нашої держави – України – в глибинному внутрішньому діалозі, у взаємозв’язках з іншими культурами світу, усвідомлювати українську культуру як частину великої культури світової цивілізації.

Діалогічний принцип в освіті може реалізовуватися тільки в контексті з її гуманізацією, коли весь процес навчання буде для школяра насичений мислительними ситуаціями, в яких здійснюється вибір своєї власної поведінки, свого ставлення до інших (речей і людей), відповідальності за свої вчинки (і через них – за свою долю), відбувається саморозвиток, самовиховання особистості та самоуправління власною діяльністю. Взаємовідносини між вчителем та учнями повинні базуватися на принципах діалогічного спілкування, взаємного духовного збагачення, а також співпереживання, що дає змогу дитині розвивати свої можливості в інтелектуальному та гуманістичному напрямках [9].

Для К. Роджерса “гуманне навчання” – це вільне, самостійне, свідоме та творче учіння. Кожна людина індивідуальна, і тому, з одного боку, має право на власний вибір, на радість учіння, а з іншого – несе відповідальність за його наслідки. Ш.О.Амонашвілі пов’язує поняття “гуманне навчання” з необхідністю зміни старого імперативно-авторитарного способу функціонування освіти на новий, що базується на засадах гуманізму, співробітництва між вчителями, батьками та школярами. Ш.О.Амонашвілі виділяє два типи спілкування педагога з учнями:

1. Імперативний, що базується на тиску з боку вчителя (страх школяра отримати погану оцінку, бути покараним).
2. Гуманістичний (рівноправна праця вчителя та учнів, взаємна повага і любов до дітей) [1].

В.М. Юрченко виділяє три основні напрямки гуманізації освіти “як цілісного процесу” в сучасних економічних та політичних умовах нашої країни:

1. Демократизація устою системи освіти.
2. Перетворення взаємодії вчителя та школярів у засіб творчого саморозвитку учнів.
3. Створення умов формування в учнів та вчителів особистості гуманіста, демократа, творця.

Михальчук Н.О., розглядаючи психологічні особливості сприйняття та розуміння літературних текстів, виділила такі види діалогізму.

1. Субординативний діалогізм, який передбачає урахування особистістю суб’єктності співрозмовника, що ним у даному разі виступає суб’єкт літературного твору, тобто його позиції, думок, поглядів. Так, субординативний діалогізм передбачає суб’єктно орієнтований, тобто сприйняття певного змісту повідомлення іншої людини, що, на жаль, часто веде до підпорядкування іншій особистості, погодження з її судженнями тощо.

2. Координативний діалогізм, який на відміну від субординативного, орієнтується не так на особистісний аспект, як на процесуальність взаємодії в широкому розумінні цього слова. Так, на перше місце тут виступає змістовність діалогічних реакцій, їх послідовність, взаємне обумовленість та взаємодоповнення. Координативний діалогізм містить суб’єктно-дискусійний компонент як раціональне обґрунтування власної точки зору, що безперечно, передбачає також толерантне ставлення до думок співрозмовника (навіть якщо тим співрозмовником є автор твору, який виступає у ролі “двійника” або “опонента” (за М.М.Бахтінін), але обов’язковою домінантою, безперечно є власна гіпотеза, позиція, думка тощо.

3. Особистісно-рефлексивний діалогізм є найбільш глибоким за змістом з огляду розуміння партнера у спілкуванні. Суб’єктність у даному разі виступає детермінантою розвитку власного бачення особистістю своєї позиції, що передбачає розвиток критичного ставлення до своєї позиції та думок, здатності розуміти й усвідомлювати висловлювання партнерів у спілкуванні (зокрема, якщо співрозмовником виступає автор літературного твору), обґрунтувати власні судження, ставити питання, формулювати сумніви, вносити нові ідеї та пропозиції, висловлювати нетрадиційні оригінальні думки, виправляти висловлювання інших учасників спілкування використовуючи водночас те, що є в них прийнятним [8].

Отже, для цілеспрямованого впливу на розвиток рефлексії підлітків у пізнавальній діяльності працівники освіти повинні чітко уявити образ суб’єктності, який і відбивається в певних аспектах активності таких як: обумовленість психічного образу минулим досвідом, потребами, установками, емоціями, цілями і мотивами, що визначають керованість і вибірковість діяльності. Суб’єктність передбачає виникнення процесів розвитку та надання пріоритету цілям, проблемам та виборам, щодо розв’язання і формування задач та реалізацій рішень.

Процес навчання повинен сприяти розвитку суб’єктності школярів, зміцнювати інтерес до пізнання, відкриття нового, забезпечувати надійність засвоєних знань і водночас сприяти формуванню в кожній дитині рис пізнавально активної, реально й творчо мислячої, самокритичної особистості.

Досвід свідчить, що назбирано психолого-педагогічний матеріал, який дає змогу побачити шляхи конкретної психолого-педагогічної роботи, яка активізує суб’єтивні сили особистості учня (О.Волкова, С. Годік, Г. Зимня, Н. Манхар, О.Маркова, Л. Митіна та ін.) Але донині не було спеціальних психологічних досліджень, які б розглядали проблему

формування суб'єктності школярів як одну із важливих складових становлення особистості у навчально-виховному процесі [5].

У контексті даної теми звернемо увагу на те, що суб'єктність впливає на розвиток особистості передусім тому, що слугує важливою формою зв'язку індивіда із суспільством, реалізації особистісних та суспільних інтересів, виявлення індивідуальності, самосвідомості, самоорганізації та самореалізації під час пізнавальної діяльності. Це також підтверджує суперечність між усе зростаючими вимогами сучасної школи та індивідуальними якостями особистості учня та рівнем розвитку його суб'єктної сутності (суб'єктності).

Отже, процес становлення та розвитку суб'єктності школярів у навчальному процесі, з нашої точки зору, проходитиме ефективніше при реалізації наступних психологічних умов:

- гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу, його проблемізація, діалогізація, полісуб'єктність;
- пізнавальна діяльність відповідає особистісним та суспільним інтересам школярів;
- активний вплив на потребово-мотиваційну сферу, процесуально- діяльнісний, морально-вольовий компоненти та засоби взаємодії між ними;

- діяльнісний підхід з врахуванням розвитку суб'єктності та індивідуальних особливостей школярів на основі запровадження інноваційних технологій навчально-виховного процесу.

За таких умов, ми вважаємо, учень буде не просто навчатися, а, передусім, розвиватися як повноцінна особистість. У тому числі, суттєвих змін зазнають й суб'єктні якості школяра, які в подальшому визначатимуть його життєвий та професійний шлях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К.: Освіта, 1991. – 111 с.
2. Бахтин М.М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники. – М.: Наука, 1986. – С. 80-160.
3. Библер В.С. Нравственность. Культура. Современность. – М.: Знание, 1990. 4. Бубер М. Я и Ты. – М.: Высшая школа, 1993. – 176 с.
5. Волкова Е.В. Эстетика М.М. Бахтина. – М., 1990.
6. Курганов С.Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге. – М., 1989. 7. Кучинский Г.М. Диалог в процессе совместного решения мыслительных задач // Проблема общения в психологии. – М.: Наука, 1981. – С. 92-121.
8. Михальчук Н.О. Психологічні механізми сприйняття та розуміння школярами літературних текстів // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2004. Т. VI. Ч. I. – С. 226-231.
9. Суська О. Впливи мікросередовища та інформаційного поля у контексті гуманізації освіти // Міжнародний семінар з гуманістичної психології та педагогіки (Рівне, 15-17 червня 1998р.) Тези доповідей і повідомлень. – Рівне, 1998. – С. 97-98.

Резюме. В данной статье дана характеристика психологическому содержанию понятия “диалог”; описаны направления гуманизации образования в учебном процессе, которые стимулируют развитие субъектности учеников; выделены необходимые составляющие развития субъектности школьников в учебном процессе.

Summary. In this article psychological context of the definition “dialogue” was characterized; the directions of humanization of the education which stimulate the development of the person as a subject were described; the necessary parts of the development of the pupil as a subject were determined.

УДК 37.013

М.М. ЧОРНИЙ

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО МІКРОКЛІМАТУ В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВІДУ У ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

Резюме. У статті розкривається роль формування сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі підлітків як засобу психологічного супроводу у діяльності класного керівника, визначаються способи його оптимізації.

Ключові слова: психологічний супровід, педагогічна підтримка, сприятливий психологічний клімат, згуртованість колективу.

Постановка проблеми. Школа покликана стати тим місцем для особистості учня і вчителя, де буде відбуватися становлення й розкриття потенціалу кожного, де буде сприятлива психологічна атмосфера для комфортного перебування вихованців. Для створення умов, які б забезпечували продуктивність засвоєння знань, підвищення рівня навчальних досягнень та позитивних міжособистісних взаємин школярів, необхідний психологічний супровід й індивідуальна педагогічна підтримка учнів. У науковій літературі вживаються терміни “психологічна допомога”, “педагогічна підтримка” тощо.

Під педагогічною підтримкою О. Газман розуміє процес спільного з дитиною визначення її особливих інтересів, завдань, можливостей шляхів подолання труднощів і проблем [4]. Підтримка – це прагнення зрозуміти учня, бажання розібратися в його моральних проблемах, висловити своє схвалення його позитивних дій, створити ситуації успіху і задоволення [1, 45]. Особливість педагогічної підтримки як одного з аспектів професійної діяльності полягає в тому, що педагог створює умови для становлення особистості учня та розвитку його здібностей.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати та обґрунтувати роль створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі підлітків як засобу психологічного супроводу у діяльності класного керівника, визначити способи його оптимізації.

Психологічний супровід максимально співзвучний створенню безпечного освітнього середовища школи.

Психологічний супровід розуміють як систему професійної діяльності педагога-психолога, що спрямована на

З М І С Т

<i>Від редакції</i>	3
Булах І.С. Теоретичні засади обґрунтування вихідних положень психологічної допомоги в процесі особистісного зростання підлітка.....	4
Ковалевич В.В. Психосоціальне формування екзистенціальних перспектив личности в контексті консолідації общества.....	8
Максимова Н.Ю. Психологічний супровід як засіб корекції поведінки соціально дезадаптованих підлітків.....	11
Павелків Р.В. Шляхи оптимізації психологічної адаптації та навчальної успішності студентів-першокурсників у контексті діяльності психологічної служби ВНЗ.....	15
Шевченко Н.Ф. Теорія і практика психологічної допомоги хворим.....	18
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Ігрова терапія як засіб психологічної допомоги.....	21
Артемова О.І. Важливі аспекти психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу сучасної школи.....	24
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Психологічне сприяння розвитку творчого потенціалу старшокласників.....	26
Белікова Н.О. Формування готовності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації до здоров'язберігаючої діяльності.....	28
Бабак К.В. Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студентів.....	31
Воробійов А.М. Культурницька індивідність української психіки у контексті світовідчуження.....	33
Вронська В.М. Проблеми психологічної підготовки старших медичних сестер дошкільних навчальних закладів в інституті післядипломної педагогічної освіти.....	36
Галян О.І. Психологічні аспекти включеності юнаків у процес виховання.....	39
Герасіна С.В. Теоретичні засади психологічної допомоги учням ПТНЗ у формуванні їх готовності до професійної самореалізації.....	42
Главінська О.Д. Зміст психологічного супроводу для розвитку молодшого школяра.....	46
Дем'янюк О.Б. Сучасні технології трансперсональної психології.....	48
Дідик Н.М. Теоретичні і практичні основи психодіагностики особистісної зрілості студентів напрямку "Психологія".....	50
Дружиніна І.А. Тренінг професійної ідентичності в системі підготовки практичних психологів.....	52
Дудар О.В. Особливості розвитку емоційного відгукування старшокласників.....	55
Іванюк І.Я. Сім'я з „особливою” дитиною та її емоційні установки.....	58
Івашкевич Е.З. Особливості використання психотехнік з метою проведення реабілітаційної роботи зі школярами з особистісними розладами.....	61
Карєпова Е. В. Архетипічні паттерни поведінки як основа формування життєвого сценарію.....	65
Карковська Р.І. Психологічна підтримка агресивних абонентів в телефонному консультуванні.....	70
Кириченко Н.А. Психологічні особливості постановки та досягнення мети особистістю.....	72
Климишин О.І. Християнсько-орієнтований зміст психологічної допомоги невиліковно хворим людям.....	75
Когутяк Н.М. Гуманістичний підхід у дослідженні проблеми віктимності особистості.....	79
Козловська Е.В. Гармонійні стосунки в сім'ї як фактор особистісного зростання.....	82
Колісник О.П. Медитація як стержень будь-якої духовної практики та як засіб радикальної психологічної самопомоги.....	86
Корнієнко О.В. Психодіагностика особливостей психосоматичного здоров'я студентської молоді.....	91
Косарева О.І. Корекція особистісного розвитку дошкільника.....	96
Кочубейник О.М. "Що означає бути собою?": кризова природа запитання.....	98
Кулаков Р.С. Психологічна допомога в організації професійного самовизначення старшокласників.....	101
Кухар С.Ю. Вплив механізмів психологічного захисту на стратегію поведінки студентів у конфліктних ситуаціях.....	104
Лисяк О.М. Психологічні особливості ціннісно-сміслової сфери особистості в юнацькому віці.....	107
Лонська Є.В. Особливості психокорекції депресивного стану жінок, що страждають від домашнього насильства.....	109
Мазяр В.М. Психологічні засоби релаксації школярів з депресивним станом.....	111
Максимов М.В. Роль музики у вирішенні проблем психологічної допомоги особистості.....	114
Мельник І.Я. Психологічні засади проблеми адаптації особистості.....	117
Мельник Ж.В. Вплив особистості сімейної історії психолога та психотерапевта на його роботу.....	119
Мешко Г.М. Емоційне вигорання педагога як показник стану його професійного здоров'я.....	121
Михальська С.А. Особливості організації корекційної роботи з комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.....	125
Михальчук Н.О. Діалогічна взаємодія школярів з іншомовним текстом в детермінації становлення їх суб'єктності.....	127
Осьмак Л.П. Змістовно-хронологічні особливості життєвої перспективи старшокласників.....	133
Павелків В.Р. Продуктивне розвивальне середовище як засіб формування позитивних стосунків підлітків з однокласниками.....	135
Пастушенко Л.А. Тренінг розвитку особистісно-значимого досвіду майбутніх практичних психологів.....	138
Перелигіна Л.А., Приходько Ю.О. Профілактика станів психоемоційної напруги у працівників системи МНС України.....	141
Пивоварчук Т.О. Основні чинники формування комунікативних умінь.....	143
Попіль М.І. Актуалізація особистісних якостей як чинник ефективності професійної діяльності медсестер.....	145
Пюра О.С. Особливості впливу комп'ютерних ігор на вияв агресивної поведінки у дітей підліткового віку.....	148
Репецька Т.Л. Психологічна допомога особам з суїцидальними намірами.....	151
Реуцький М.В. Психотерапевтична метафора у сучасному кінематографі (з досвіду впровадження програми «Психодраматичний кіносеминар»).....	153
Рикун А.А. Характеристика причин виникнення та основних стадій конфлікту.....	156
Романюк В.Л. Концепція якості життя та проблеми ортобіозу особистості.....	159
Романюк Л.В. Проблеми самооцінки і корекції функціональних станів особистості в умовах середньої школи.....	161
Рудюк О.В. Організація дослідження особистісно-сміслової детермінації переживання професійних криз у безробітних.....	162

Рудь Г.В. Особливості усвідомлення цінності власної особистості у юнацькому віці	166
Рябой Є.М. Психодинамічна психотерапія як засіб надання психологічної допомоги хворим на гіпертонію: спроба теоретичного обґрунтування	168
Славина Н.С. Розвиток емоційної сфери та вольових якостей дитини, як умова готовності до школи.....	170
Смалько М.Ф. Психологічна допомога особистості у професійній підготовці музиканта.....	172
Сокол І.А. Можливі аспекти психологічної допомоги у вирішенні завдань формування українського національного характеру старшокласників	175
Ставицька О.Г. Психологічні особливості продукування фонаційних компонентів невербальної комунікації	178
Скотна Н.С., Стець В.І. Ідентичність як необхідна складова та критерій психічного здоров'я.....	181
Турченко О.Ф. «Психодинамічна група» як фактор покращення процесу формування професійної самоідентифікації у студентів-психологів у вузі	184
Фрідріх А.В. Психолого-педагогічна проблема самовдосконалення особистості майбутнього педагога	188
Хворост М.Ю., Колесніченко О.С., Побідаш А.Ю. Психологічні особливості поведінки людей в екстремальних умовах та дії працівників мнс по наданню допомоги психічно постраждалим.....	190
Хомич Г.О., Руденко І.А. Психологічна допомога дітям, котрі перебувають в умовах тривалої деривації.....	192
Хомич І.С. Психологічна сутність уявлень дітей молодшого шкільного віку про відповідність власної поведінки нормам моралі.....	195
Хупавцева Н.О. Діалогічний підхід в освіті як необхідна складова розвитку суб'єктності школярів	198
Чорний М.М. Створення сприятливого мікроклімату в учнівському колективі як засіб психологічного супроводу у діяльності класного керівника.....	201
Чуйко О.В., Дунаєвська Ю.Е. Особливості працевлаштування випускників школи – інтернату для дітей, які потребують корекції розумового розвитку.....	204
Шиколенко Т.І. Психологічний супровід розвитку особистості та її образу «я» в дошкільному та молодшому шкільному віці	208
Яцюк Н.О. Розвиток рефлексивної культури в процесі фахової підготовки психологів.....	210
Відомості про авторів	213

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 41

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника Воробйов А.М.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Кравчук В.Ю.

Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 25.10.2008 р. Підписано до друку 3.11.2008 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 33,25. Замовлення № 58/1 Наклад 300.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 41. — Рівне: РДГУ, 2008. — 217 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні
аспекти найважливіших проблем психологічної допомоги особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів,
практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних
закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20